

Юлія Степанівна ГОРБАНЬ,
аспірант Національної академії державного управління
при Президентові України (м. Київ),
g.julaw@gmail.com

УДК [351:502.1]:327.7:061.1 ЄС (447)

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ВІДНОСИН ЛЮДИНИ ТА ДОВКІЛЛЯ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Перехід людської цивілізації в якісно нову стадію розвитку та ставлення людини до природного середовища ставить на порядок денний питання дослідження еволюції концептуальних відносин між ними. Розглянуто наукові підходи вітчизняних і зарубіжних вчених щодо відносин людини та довкілля, їх еволюцію і стадії розвитку. На основі здійсненого аналізу виявлено особливості, що були притаманні різним періодам наукового пошуку. Розкрито сутність таких наукових концепцій, як: «старіння» природи, «вичерпування» природи, «ноосферний розвиток», «межі зростання», «новий гуманізм і людська революція», «новий екологізм» та «сталий розвиток». Пропонується поступовий перехід до інвайронменталізму як загальнотеоретичної та світоглядної орієнтації людства. Відзначається необхідність удосконалення екологічної політики на глобальному, регіональному та національному рівнях, однією зі складових чого має стати підвищення ефективності державного управління в сфері довкілля.

Ключові слова: еволюція, концепція, держава, довкілля, екологізм, сталий розвиток.

Зниження якості довкілля та деградація природних ресурсів призвели до втрати гармонії між людиною та природою і наштотували багатьох мислителів, вчених і політиків на роздуми щодо еволюції відносин людини і довкілля та подальшої долі всієї людської цивілізації. Головне питання: чи здатна людина вжити вагомих заходів заради збереження життя на Землі та власного буття? Відповідями на ці виклики є спроби багатьох вчених збагнути ситуацію, що склалася, якомога точніше визначити існуючі проблеми і віднайти ефективні засоби їх розв'язання.

Складність і багатовимірність екологічної проблематики, неоднозначність її суб'єктивного сприйняття окремими індивідами та людськими спільнотами породжують відмінність підходів до її аналізу, унаочненню чого є широкий спектр ідейно-світоглядних і теоретико-філософських концепцій, які пропонують засадничі принципи розвитку та розробки стратегічних програм і практичних проектів задля розв'язання суперечностей у системі координат «людина — природа» та «суспільство — довкілля». Це актуалізує не лише дослідження еволюції наукових підходів, а й їх критичного аналізу з метою вироблення довготермінової стратегії збалансованого розвитку людства та подолання екологічної кризи.

Еволюція наукових підходів щодо відносин людини та довкілля є предметом широкої низки наукових досліджень вітчизняних вчених, серед яких — Т. Гардашук, О. Гіндес, С. Ковальчук, В. Кравців, В. Лозанський, О. Мороз, М. Хилько та багато інших. Наприклад, І. Костін розробляє модель коеволюції людини і природи, що базується на засадах соціальної екології; О. Васюта, С. Васюта, Г. Філіпчук вивчають взаємодію суспільства і природи на різних етапах історичного розвитку і зародження концепції охорони природи та протиріччя її організаційно-політичної реалізації; В. Крисаченко, М. Хилько вводять поняття соціальної біосфери та розглядають її зміни в умовах екологічної кризи; Т. Гардашук розглядає глибинне коріння появи сучасного екологізму, що лежить в основі екологічних рухів, та еволюцію наукових розробок від «меж зростання» до збалансованого розвитку. Чимала група українських дослідників (Б. Буркинський, З. Герасимчук, Н. Гребенюк, О. Грянник, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, В. Міщенко, Л. Мельник, В. Прадун, А. Тихонов, В. Трегобчук, Ю. Туниця, В. Феденко, М. Шапочка, В. Шевчук, Л. Шостак та ін.) вивчає різні аспекти концепції сталого розвитку.

Вагомий внесок у дослідження впливу людини на навколишнє природне середовище зробила кагорта закордонних вчених, серед яких — В. Бернс, Д. Беллом, Д. Медоуз, А. Ніколас, Д. Робертсон та ін. Окремо варто виділити дослідників, які розробляють проблеми соціальної екології: Б. Берджесс, Р. Маккензі, А. Хоулі та ін. Велика група наукових робіт присвячена розвитку ноосферної теорії. Зокрема вкажемо на праці Дж. Аллена, Н. Моїсеєва, М. Нельсона, Б. Режабека, П. Тейяр де Шардена, А. Урсула. Таким чином, актуальним завданням постає виявлення витоків сучасних концепцій та світоглядних орієнтирів щодо впливу людини на довкілля.

Метою статті є аналіз еволюції наукових підходів щодо відносин людини і довкілля та виявлення стрижневої проблеми, яка впливає на цей процес.

Перехід людської цивілізації в якісно нову стадію розвитку та ставлення людини до природного середовища ставить на порядок денний питання дослідження еволюції концептуальних відносин між ними. Взаємодія людини з довкіллям розпочалась сотні тисяч років тому, однак лише протягом ХХ — початку ХХІ ст. антропогенний вплив набув небачених масштабів, що дало привід академіку В. Вернадському стверджувати: людство перетворюється на основну геологотвірну силу планети. У результаті його впливу на довкілля можна констатувати початок формування глобальної екологічної катастрофи.

Розглядаючи еволюцію наукових підходів щодо відносин людини і довкілля, варто виділити кілька стадій. Ще в працях античних вчених та філософів (наприклад, Демокрита і Лукреція) містилась інформація щодо різних аспектів довкілля. Ідея про старіння Землі, з «фізичної» точки зору, була розвинена І. Кантом в одній з його найбільш відомих робіт — «Природничо-науковий трактат». Зокрема він наголошував, що цей процес такий же закономірний, як народження або смерть всього живого. При цьому природні причини можливої «загибелі» природи (зменшення водних запасів, зниження рівня суші тощо) відкидалися як неспроможні. Фактично німецький мислитель заклав основи розвитку ідеалістичної концепції «старіння» природи, згідно з якою відбувається «витрачання» певного «всезагального світового духу», в результаті чого природі загрожує небезпека старіння і після поступового виснаження — смерті [1].

Потрібно наголосити, що однією з наскрізних червоних ліній, які можна відслідкувати в багатьох наукових концепціях, що описують відношення людини і довкілля, є вичерпність природних ресурсів. Саме вона є, на наш погляд, стрижневою проблемою, довкола якої вибудовується не лише концептуальні, а і стратегічні підходи до розвитку країн світу й людства загалом. Наприклад, більш пізня інтерпретація кантівської концепції «вичерпування» природи або лукрецієвського збільшення «безплідності» матері-землі знайшла свій розвиток у поглядах таких відомих вчених, як В. Крукс та У. Томсон (Лорд Кельвін), які були досить популярними наприкінці ХІХ — початку ХХ ст.

Поштовхом до розвитку наукових концепцій щодо відносин людини і природи стала публікація праці Ч. Дарвіна «Походження видів» (1859 р.), яку деякі вчені вважають першою фундаментальною науковою роботою з екології. Її основи як нової біологічної науки заклав німецький біолог Е. Геккель, який був прихильником теорії еволюції та ввів у науковий обіг термін «екологія» (1869 р.). Водночас він вважав, що до екології належать «дуже складні явища», які визначаються відносинами організмів і навколишнього середовища, органічних і неорганічних умов життя. Е. Геккель відносив екологію до природних біологічних наук і не вводив у цю сферу людину [2]. Нині кагорта вчених, зокрема біологів, дотримується цього підходу, розглядаючи екологію як частину біології, водночас у процесі розвитку суспільних наук почав домінувати погляд

на екологію як на науку міждисциплінарного характеру, яка інтегрує соціологію, право, економіку, планування, технології тощо.

Загалом, вивчення еволюції теоретичних підходів до екології дозволяє виявити особливості мислення вчених, що були притаманні різним періодам наукового пошуку. Його початок заклали праці не лише Е. Геккеля, а й російського вченого К. Рул'є та французького натураліста І. Сент-Іллера. У науковій літературі цей етап отримав назву «аутекологічного редукціонізму». Екологія на цьому етапі виступає як пряме продовження фізіології в природних умовах. У середині ХХ ст. розпочався етап «синекологічного редукціонізму», пов'язаний з виникненням та розвитком концепції популяції, в центрі уваги якої знаходиться аналіз взаємодії організмів (популяцій). Наслідком цього є зародження окремого наукового напрямку — демекології, що віддає пріоритет дослідженню біотичної взаємодії організмів. Як зазначають Б. Федунік, Я. Маринян, головним недоліком синекологічного редукціонізму є прагнення екологів, які працюють у рамках цього підходу, звести суть явища до взаємодії популяцій. Саме це, на їхню думку, стало причиною нетривалості цього етапу та утвердження у 1970-х рр. більш прогресивного системного підходу в екології. Його основи були розроблені ще в 1930-х рр. в працях українського академіка В. Вернадського та американського вченого А. Тенелі, а розвинені радянським академіком В. Сукачовим, відомим американським екологом Ю. Одумом та іншими науковцями. Вказане дозволяє зробити висновок, що третій, «системний» етап розвитку екології орієнтує екологічні дослідження на вивчення специфічних характеристик складноорганізованих об'єктів (екосистем, біогеоценозів), багатогранність зв'язків між їх елементами, їх підпорядкованість та взаємозалежність. Завдяки науковим підходам, закладеним В. Вернадським, ця точка зору дозволяє розглядати екологічні об'єкти найвищого рівня — біосферного, що, в свою чергу, повинно допомогти вирішенню глобальної екологічної проблеми [2, с. 74].

Зокрема В. Крукс, аналізуючи світове виробництво пшениці як найбільш цінного та розповсюдженого продукту харчування, прийшов до висновку, що не пізніше першої половини ХХ ст. практичні можливості екстенсивного збільшення її виробництва будуть вичерпані. Вихід з кризової ситуації він бачив в інтенсифікації сільського господарства, яке можна досягти за допомогою широкого використання мінеральних добрив. Після використання світових, зокрема чилійських запасів селітри, добрива можна буде отримувати, на думку вченого, з атмосферного повітря.

Розвиваючи цю ідею, У. Томсон вважав, що використання атмосферного кисню для потреб сільськогосподарського виробництва як окислювача азоту в поєднанні з енергоємністю промислових процесів, яке вимагає інтенсивного спалювання палива, неминуче призведе до асфіксії — дефіциту кисню. Саме цей аргумент наводиться для обґрунтування необхідності скорочення використання матеріальних природних ресурсів, що в ментальному аспекті означало відродження «антивиробничих» тенденцій руссоїзму [3].

Однією з найбільш впливових є концепція ноосферного розвитку. Сам термін «ноосфера» (грец. νόος — розум і σφαῖρα — сфера) уперше в науковий обіг ввів у 1927 році французький вчений Є. Ларуа. Разом з

П. Тейяром де Шарденом, він розглядав ноосферу, як ідеальне утворення, позабіосферну оболонку думки, що оточує Землю. У трактаті П. Тейяра де Шардена ноосфера — це гармонізована спільність свідомості одностайного мислення, єдина мисляча оболонка та функціональна крупинка думки в космічному масштабі [4]. У цьому контексті ноосфера постає як колективна свідомість, яка почне контролювати напрям майбутньої еволюції планети і зіллється з природою в ідеальній точці «Омега» подібно до того, як раніше утворилися такі цілісності, як молекули, клітини та організми. На відміну від П. Тейяра де Шардена, В. Вернадський висунув більш матеріалістичну концепцію ноосфери, існування якої він розглядав як закономірний процес переростання біосфери в ноосферу [5]. Розвиток цих ідей надав нове розуміння ноосфери як системної основи взаємодії людини і природи, у межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку, а її вплив на довкілля може бути як деструктивним, так і конструктивним.

В. Вернадський бачив неминучість ноосферного етапу розвитку людства. У своїх наукових працях він значно розширив межі біосфери, включивши в неї всю гідросферу, нижні шари атмосфери, в яких сконцентровано майже весь кисень і частину літосфери до глибини залягання корисних копалин біогенного походження [6]. На наш погляд, такий підхід був зумовлений необхідністю теоретичного обґрунтування якісно нового стану земної поверхні, обумовленого діяльністю живої речовини, що є джерелом енергії та процесів не тільки в живій, але і в значній частині неживої природи. На думку В. Вернадського, на земній поверхні немає хімічної сили, більш постійно діючої, а тому і більш могутньої за своїми космічними наслідками, ніж живі організми, взяті в цілому. Він писав: «Вперше людина охопила своїм життям, своєю культурою всю верхню оболонку планети — загалом всю біосферу, всю пов'язану з життям сферу планети. Ми присутні та беремо участь у створенні в біосфері нового геологічного фактору в історії за своєю потужністю і загальністю. Науковою думкою та державною організацією, що направляє техніку, своїм життям людина створює в біосфері нову біогенну силу, спрямовану на розмноження і створення сприятливих умов для заселення ним частин біосфери, куди раніше не проникало його життя» [7].

Як наголошував В. Вернадський, з виникненням людини і розвитком її виробничої діяльності до людства починає переходити роль основного геологічного фактору всіх змін, що відбуваються на поверхні планети. У результаті тривалого історичного розвитку людство переходить у нову стадію ноосфери, тобто цілеспрямованого і раціонального регулювання всієї системи біосферних процесів. Він писав: «Біосфера перейде так чи інакше, рано чи пізно в ноосферу ... На певному етапі розвитку людина вимушена буде взяти на себе відповідальність за подальшу еволюцію планети, інакше у неї не буде майбутнього» [8].

Хоча В. Вернадський встиг лише в загальних рисах розробити засади ноосферної концепції розвитку людства, він запропонував новий погляд на глобальні проблеми розвитку сучасної цивілізації. Очевидно, що надмірна експлуатація ресурсів біосфери та загроза світової екологічної катастрофи набуває доленосного значення та водночас характер стимулу

для повороту до витоків життя й організованості біосфери. Сам вчений вважав, що рано чи пізно в розвитку переможе ідея «державного об'єднання зусиль людства, що може відбутися лише за умови широкого використання природи на благо держав [8, с. 89].

Одним із варіантів ноосферної концепції розвитку є концепція коеволюції (сумісної, взаємопов'язаної еволюції) людського суспільства і біосфери, яку розвивав відомий російський математик-прогнозіст академік М. Моїсеєв. На його думку, коеволюція означає узгодження «стратегії природи» і «стратегії розуму»; вона може відбуватися за умови зміни ставлення суспільства до природи, підкорення суспільства екологічному імперативу. Цю вимогу він вважає обов'язковою при проведенні будь-яких природоперетворюючих дій та науково-обґрунтованих прогнозів.

Український дослідник М. Голубець, вкладаючи соціальну домінанту в структуру відносин «суспільство — природа», запропонував називати цю систему соціосферою, до складу якої входить біосфера, інші охоплені господарською діяльністю геосфери та людське суспільство з його соціально-економічними структурами, продуктивними силами і виробничими відносинами [9].

У другій половині ХХ ст. внаслідок бурхливого економічного зростання питання біологічної ємності біосфери та вичерпання природних ресурсів постали з новою силою, що відображено в широкому науковому дискурсі. Наприклад, російські вчені В. Горшков, В. Данілов-Данільян, К. Кондратьєв обґрунтували теорію біотичної регуляції і стабілізації навколишнього середовища, на основі якої був розроблений критерій екологічної техноємності, що означає межу стійкості біосфери до антропогенних впливів. М. Моїсеєв працював над розробкою подібної концепції «золотого мільярда», згідно з якою несуча демографічна ємність Землі становить 0,5–1,5 млрд. ос. Саме вона, на думку вченого, може забезпечити високі стандарти добробуту за достатнього збереження біотичної рівноваги.

Найактивніша хвиля наукового пошуку в цьому трактуванні стосується 1960–1970-х рр., коли негативні екологічні наслідки економічного зростання, особливо в західних країнах, викликали стурбованість науковців, громадськості та політиків і призвели до появи алармістських рухів. Характеризуючи 1968 р., період, коли було засновано «Римський клуб» — міжнародну неурядову організацію, що об'єднує в своїх рядах вчених, громадських діячів і представників бізнес-спільноти, стурбованих перспективами розвитку людства, його Президент Р. Дієз-Гохлейтер у вміщеній в книзі А. Кінга та В. Шнайдера «Перша глобальна революція» (1991 р.) назвав його роком Великого Поділу [10]. Уже в 1972 році був опублікований перший звіт «Римського клубу» під назвою «Межі зростання», який мав величезний вплив на розвиток концепцій відносин людини та довкілля.

Концепція «Межі зростання», розроблена Д. і Д. Меєдоузами та їхніми колегами з Масачусетського технологічного інституту (США), визначала поняття таких «меж», насамперед, з екологічного погляду. Використовуючи економічні методи (вимірювання передусім валового національного продукту), вони розробили модель розвитку, яка

передбачала експоненційне зростання населення та промисловості, що мало спричинити відповідне зростання потреб у продуктах харчування й невідновлювальних природних ресурсах [11].

На думку А. Добсона, поняття меж зростання є ключовим для формування нової екологічної ідеології. Він вважає появу «Меж зростання» справжнім символом остаточного становлення ідеології екологізму, тобто екологічної чи «зеленої» ідеології, яка вимагала радикального переосмислення відносин між людиною і природним середовищем і відповідно змін способу суспільного і політичного життя.

Багато дослідників у цьому зв'язку використовують термін «нової екологічної парадигми». Т. Гардшук визначає її як науковий конструкт, що дає змогу описувати й пояснювати «нову соціальну реальність» за умов екологічних криз і потенційних меж економічного зростання, та як систему, в якій інтегруються цінності, пов'язані зі ставленням до природи, довкілля та якості життя людини. Нова екологічна парадигма застерігає проти віри у всемогутність науково-технічного прогресу, загострюючи увагу на необхідності врахування законів життя і розвитку природи. Характерними рисами нової екологічної парадигми, на думку дослідника, є ґрунтування на постматеріальних цінностях (охорона довкілля, гендерні та громадянські права, свобода особистого вибору, антимілітаризм); визнання необхідності суспільного контролю над екологічно-небезпечними формами діяльності; зорієнтованість на екологічні знання та просвітництво широких верств населення.

Можна з впевненістю стверджувати, що «Межі зростання» поставили на порядок денний розробку економічних парадигм у напрямі, який би відповідав суспільству з нульовим рівнем економічного зростання (*zero-growth society*), або навіть створення більш радикальних біоекономічних суспільств, підґрунтя яких становить органічне сільське господарство і які керуються принципами так званої «глибинної екології», що ґрунтуються на визнанні абсолютної самоцінності природи [12].

Наприклад, член «Римського клубу» А. Печчеї створив концепцію «нового гуманізму і людської революції», яка поставила людину в центр розвитку. На думку вченого, необхідною умовою виходу народів з кризи повинна стати координація зусиль, трансформація системи егоїстичних держав у єдину світову спільноту. Велику роль він приділяв революційним змінам у самій людині, її мисленні та способі життя. Інший член «Римського клубу» Е. Ласло закликає до «революції світової солідарності», осмислення глобальних завдань безпеки і гуманного світу та забезпечення міжнародного співробітництва «на благо всіх».

Усвідомлення людством реальної небезпеки екологічної катастрофи, яка загрожує існуванню цивілізації, спонукало до розробки нової концепції сучасного розвитку. Як нова парадигма розглядається сталий розвиток, який доцільно розуміти не лише в контексті зміни стосунків людини і довкілля задля розширення можливостей економічного зростання, а і як скоординовану глобальну стратегію виживання людства, орієнтовану на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської ємності біосфери.

Поява терміна «сталий розвиток» пов'язана з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка сформулювала його в звіті «Наше

спільне майбутнє», що був підготовлений для ООН і опублікований у 1987 році Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку. Вона визначала його як розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [13].

Вітчизняні вчені також зробили свій внесок у розробку проблеми сталого розвитку. Наприклад, Б. Данилишин визначає сталий розвиток як систему відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, нормалізацією якісного стану природного середовища, зростанням матеріальних і духовних потреб населення [14]. На думку С. Дорогунцова, О. Ральчука, сталий розвиток є певною траєкторією довготермінового збільшення загального блага людства, яка поділяється на такі складові: соціально-економічну та техногенно-екологічну безпеки. В. Трегобчук визначає сталий розвиток як економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля. На думку З. Герасимчука, сталий розвиток є процесом забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища.

Сьогодні можна констатувати загальну концептуалізацію сталого розвитку, в основі якої лежить ідея про збалансування і взаємозв'язок трьох головних компонентів: економічного, соціального та екологічного. Економічний вимір сталого розвитку означає, що добробут суспільства має бути максимізовано, а завдяки оптимальному й ефективному використанню природних ресурсів можна буде ліквідувати бідність; тобто мова йде про зменшення диспропорцій світового розвитку шляхом збалансування економічного зростання. Соціальний вимір стосується відносин між природою і людиною, підвищення добробуту людей, полегшення доступу до основних охоронно-оздоровчих і освітніх потреб, поваги основних людських прав і свобод. Екологічний вимір зосереджений на консервації, захисті й розвитку фізичної та біотичної ресурсної бази й екобезпеки [15].

Таким чином, концепція сталого розвитку ставить фундаментальне завдання поєднати динамічний економічний розвиток з наданням рівних можливостей кожному члену суспільства за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів та ліквідації залежності між економічним зростанням та забрудненням довкілля.

У центрі концепції сталого розвитку стоїть людина, оскільки вона сама з її потребами є метою суспільної діяльності, і вона ж є основним фактором досягнення мети. Людина (як ресурс розвитку), з одного боку, є біологічною істотою, з іншого — носієм інтелекту, творцем і споживачем інформації (в широкому розумінні), яка якраз і є невичерпним ресурсом розвитку. Людина як особливий вид ресурсів не тільки наділена інтелектом, але й здатна робити вибір. Тому перехід людства до сталого розвитку має призвести до гармонізації взаємодії з природою всієї світової

спільноти, формування сфери розуму (ноосфери), а мірою національного й індивідуального багатства стануть духовні цінності та знання людини, яка житиме в гармонії з навколишнім середовищем.

Потрібно наголосити, що концепція сталого розвитку не є застиглою догмою, вона постійно розвивається, адже в її рамках створено методологічний базис для розробки глобальної та національної екологічної політики. Зокрема на межі ХХ–ХХІ ст.ст. були розроблені два основні концептуальні підходи в теорії сталого розвитку — «слабка» і «сильна стійкість».

Таким чином, результатом еволюції наукових підходів до відносин людини й довкілля є такі:

— стрижневою проблемою, що впливає на концептуальні та стратегічні підходи до розвитку сучасного суспільства є вичерпність природних ресурсів та зменшення регенераційної здатності біосфери;

— поява розуміння вичерпності ресурсів довкілля (як невідновлювальних, так і відновлювальних);

— трансформація відповідальності за стан довкілля з людини на суспільство і країни;

— складання нової парадигми розвитку, в основі якої лежить збалансування економічної, соціальної та екологічної складової та відповідальність сучасного суспільства не лише в своїх межах, але й перед наступними поколіннями;

— поступовий перехід до інвайронменталізму як загальнотеоретичної та світоглядної орієнтації людства, що має призвести до формування нових моральних якостей людей, а також цінностей та потреб, що перебувають у гармонії з природою;

— необхідність удосконалення екологічної політики на глобальному, регіональному та національному рівнях, однією зі складових чого має стати підвищення ефективності державного управління в сфері довкілля.

Предметом подальших наукових розвідок має стати дослідження головних засад розвитку нової екологічної парадигми та практичних інструментів її впровадження в життя.

Список використаних джерел

1. Батулук, В. А. Основи екології [Текст] : підруч. / В. А. Батулук. — К. : Знання, 2007. — 519 с.
2. Основи екологічних знань [Текст] / Б. Я. Федунік, Я. О. Маринян, О. В. Заставецька та ін. ; за ред. В. І. Поліщук, Л. П. Царик. — Тернопіль : Поліграф, 1994. — 174 с.
3. Лось, В. А. Человек и природа (Социально-философские аспекты экологических проблем) [Текст] / В. А. Лось. — М. : Политиздат, 1978. — 224 с. — (Серия «Над чем работают, о чем спорят философы»).
4. Тейяр де Шарден, П. Феномен человека [Текст] / предисл. и комм. Б. А. Старостина ; пер. с франц. Н. А. Садовского. — М. : Наука, 1987. — 240 с. (переиздание).
5. Костин, А. И. Екополитология и глобалистика [Текст] : учеб. пособ. [для студ. вузов] / А. И. Костин. — М. : Аспект Пресс, 2005. — 418 с.
6. Кузнецов, М. А. В. И. Вернадский о ноосфере [Текст] / М. А. Кузнецов. — М. : Моск. рабочий, 1989. — 47 с.

7. Живое вещество и биосфера [Текст] / В. И. Вернадский ; ред. А. Я. Яшин ; РАН. Комиссия по разработке научного исследования В. И. Вернадского, Институт геохимии и аналитической химии им. В. И. Вернадского. — М. : Наука, 1994. — 671 с.
8. Биосфера и ноосфера [Текст] / В. И. Вернадский ; сост. Н. А. Костяшкин, Е. М. Гончарова. — М. : Айрис-пресс, 2003. — 125 с.
9. *Голубець, М. А.* Від біосфери до соціосфери [Текст] / М. А. Голубець. — Львів : Поллі, 1997. — 158 с.
10. *Кинг, А.* Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба [Текст] / А. Кинг, Б. Шнайдер. — М. : Прогресс-Пангея, 1991. — 344 с.
11. *Гардашук, Т. В.* Екологічна політика та екологічний рух: сучасний контекст [Текст] / Т. В. Гардашук. — К. : Техпринт, 2000. — 126 с.
12. *Гардашук, Т. В.* Сучасний екологізм: теоретичні засади та практичні імплікації [Текст] : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.09 / Гардашук Тетяна Василівна. — К., 2006. — 360 арк.
13. *Майер, Дж. М.* Основні проблеми економіки розвитку [Текст] / Джеральд М. Майер, Джеймс Е. Раух, Антон Філіпенко. — К. : Либідь, 2003. — 688 с.
14. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України [Текст] / Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С. та ін. — К. : РВПС України, 1999. — 716 с.
15. *Перга, Т. Ю.* Глобальна екологічна політика та Україна [Текст] : монограф. / Т. Ю. Перга. — Ніжин : Лисенко М. М., 2014. — 287 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою глобалістики,
євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України
(протокол № 6/2016 від 27 січня 2016 року)*

Надійшла до редакції 11.01.2016

Горбань Ю. С. Эволюция научных подходов к взаимоотношениям человека и окружающей среды: государственно-управленческий аспект

Переход человеческой цивилизации в качественно новую стадию развития и отношение человека к природной среде ставит на повестку дня вопрос исследования эволюции концептуальных отношений между ними. Рассмотрены научные подходы отечественных и зарубежных ученых о взаимоотношениях человека и окружающей среды, их эволюция и стадии развития. На основе проведенного анализа выявлены особенности, присущие различным периодам научного поиска. Раскрыта сущность таких научных концепций, как: «старение» природы, «истощение» природы, «ноосферное развитие», «пределы роста», «новый гуманизм и человеческая революция», «новый экологизм» и «устойчивое развитие». Предлагается постепенный переход к инвайронментализму как общетеоретической и мировоззренческой ориентации человечества. Отмечается необходимость совершенствования экологической политики на глобальном, региональном и национальном уровнях, одной из составляющих чего должно стать повышение эффективности государственного управления в сфере окружающей среды.

Ключевые слова: эволюция, концепция, государство, окружающая среда, экологизм, устойчивое развитие.

Gorban, Yu. S. The Evolution of Scientific Approaches to the Relationship between Human and the Environment: Public-Administrative Aspect

The transition of human civilization into a qualitatively new stage of development and the relationship between man and the environment puts on the agenda the study of the evolution of the conceptual relationship between them. The article reviews scientific approaches of domestic and foreign scientists about the relationship between human and the environment, their evolution and development stage. On the basis of the analysis discovered features that were characteristic of different periods of scientific research. Defined the essence of scientific concepts such as «aging» of nature, «depletion» of nature «noosphere development», «limits of growth», «new humanism and human revolution», a «new environmentalism» and «sustainable development». The article offered the gradual transition to environmentalism as general theoretical and ideological orientation of humanity. The need to improve environmental policies at global, regional and national levels is defined, one of the components of which should be the increase the public administration efficiency in the field of environment.

Keywords: *evolution concept, state, environment, environmentalism, sustainable development.*

